

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Makó Ágnes

**A közismereti tudás és az elkötelezettség hatása a szakiskolát végzettek
munkaerőpiaci esélyeire**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Tóth István János, Ph.D
tudományos főmunkatárs, MTA KRTK KTI

Budapest, 2016

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Makó Ágnes

**A közismereti tudás és az elkötelezettség hatása a szakiskolát végzettek
munkaerőpiaci esélyeire**

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Tóth István János, Ph.D
tudományos főmunkatárs, MTA KRTK KTI

© Makó Ágnes

Tartalomjegyzék

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása.....	4
1.1. Problémafelvetés, kutatási kérdés.....	4
1.2. Hipotézisek és szakirodalmi áttekintés.....	5
2. Felhasznált módszerek.....	9
2.1. Adatok	9
2.2. Modellek.....	10
3. Eredmények.....	11
3.1. Közismereti tudás.....	11
3.2. Iskola iránti elkötelezettség.....	13
3.3. Idegennyelv-tudás	13
3.4. Szakma iránti elkötelezettség	14
3.5. Az interjúk tapasztalatai	16
3.6. Következtetések	17
3.7. További kutatási irányok.....	18
4. Hivatkozások	20
5. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk	24

1. Kutatási előzmények és a téma indoklása

1.1. Problémafelvetés, kutatási kérdés

Disszertációmban a szakiskolát végzett pályakezdők elhelyezkedési esélyeit befolyásoló tényezőket vizsgálom. A dolgozat kettős fókuszú: egyrészt a szakiskolát végzettek közismereti tudása és nyelvtudása, másrészt pedig az iskola, illetve a tanult szakma iránti elkötelezettségük munkaerőpiaci helyzetükre gyakorolt hatását tanulmányozom.

A szakiskolából kikerülő fiatalok kereseti és foglalkoztatottsági helyzete Magyarországon a rendszerváltás óta jelentős és fokozódó leszakadást mutat, ami gazdasági, munkaerőpiaci és szociálpolitikai szempontból is súlyos probléma. Ez jól látható az érettségizettekhez és felsőfokú végzettségűekhez képest nagyon magas munkanélküliségi adatokból és az alacsony elérhető kereseti szintből (Kertesi–Köllő 2001, Kézdi 2004, Kézdi 2007 Kézdi 2008, Köllő 2009, Kertesi–Kézdi 2010, Köllő 2011, Hajdu et al. 2015).

Magyarországon a szakiskolát elvégzők közismereti tudásuk szempontjából deprivált rétegnek tekinthetők, mivel tudásbeli hátránnyal kerülnek a középfokú oktatási rendszernek egy olyan szegletébe, ahol a szaktárgyak erőteljes dominanciája érvényesül, így lemaradásukat a szakiskolai közismereti oktatás alacsony szintje tovább fokozza (Hermann 2013, Hajdu et al. 2015). A munkaerőpiacon azonban egyre fontosabbá válnak az általános (közismereti) készségek, mivel a gyorsuló technológiai változások miatt a szakmastruktúra és a szakmatartalmak gyors átalakulása megy végbe (Autor et al. 2003, Koszó et al. 2007, Cedefop 2012). Így a szakképzettek számára is szükségessé vált a folyamatos alkalmazkodást lehetővé tevő élethossziglani tanulás, melynek alapjait a közismereti képzés jelenti (Csapó 2008). Ennek a folyamatnak a veszteseivé válhatnak a szakiskolások, mivel a szakiskola nem készíti fel a diákokat az élethosszig tartó tanulásra, ezért az itt végzettek hátrányos helyzete hosszú távon állandósul, és nagy valószínűséggel továbbörökítődik (Köllő 2006, Kézdi–Köllő–Varga 2008, Csapó 2008, Liskó 2008, Köllő 2009).

A szakképzettek helyzete nem csak munkaerő-gazdasági, hanem esélyegyenlőségi megfontolásokból is releváns kérdés, mivel a szakiskola a rendszerváltás óta fokozatosan a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű tanulók jellemző továbbtanulási formájává vált (Liskó 1997, Liskó 2008, Kézdi–Köllő–Varga 2008, Fehérvári 2013), így a szakiskolai

képzés minősége jelentős hatást gyakorol ennek a rétegnek a jövőbeli munkaerőpiaci esélyeire.

1.2. Hipotézisek és szakirodalmi áttekintés

A szakiskolát végzett pályakezdők munkaerőpiaci esélyeit befolyásoló tényezők közül négy olyan, keveset kutatott változó hatását vizsgálom, mely új szempontokkal gazdagítja a szakképzésre vonatkozó korábbi szociológiai ismereteinket. A közismereti tudásra és a nyelvtudásra vonatkozó eredmények újdonságát a szakiskolát végzettek csoportján belüli vizsgálódás jelenti, az elkötelezettségre vonatkozó, „puha” szempontok pedig teljes mértékben új megközelítést jelentenek a szociológiai szakirodalomban. Az elemzés így négy hipotézis köré épül fel.

H1. hipotézis: a szakiskolát végzettek elhelyezkedési esélyeit növeli a magas szintű közismereti tudás.

A hipotézis egyrészt az emberi tőke (*human capital*) elméletén alapul, mely szerint az oktatás növeli a benne részt vevők termelékenységét, és ezáltal hozzájárul a képzett egyének foglalkoztathatóságához és magasabb keresetéhez (Schultz 1961, Becker 1964, Mincer 1974, Mincer 1981). Emellett a nemzetközi és hazai szakirodalom kutatási eredményei között bőségesen található példa az általános (közismereti) tudás elhelyezkedési esélyre gyakorolt pozitív hatására (pl. Cörvers et al. 2010, Weber–Falter 2011, Hanushek–Wössmann–Zhang 2011, Hanushek–Wössmann 2012, Stenberg–Westerlund 2014, magyar adatokon Köllő 2006, Kézdi 2007, Kézdi 2008, Kézdi–Köllő–Varga 2008, Liskó 2008, Köllő 2009). A korábbi eredmények azonban az érettségit adó és az érettségit nem adó képzésekből kikerülő fiatalok munkaerőpiaci helyzetének (foglalkoztatottság, keresetek) összehasonlítására korlátozódnak. Joggal merülhet fel azonban az a kérdés is, hogy a közismereti tudás szintje okoz-e munkaerőpiaci kimeneteli különbséget a szakiskolát végzettek csoportján belül is.

A technológiai változások hatására az utóbbi évtizedekben megnőtt a több feladatkörben alkalmazható általános készségek, valamint a tudás megújításának jelentősége, a specifikus készségek pedig egyre gyorsabb ütemben avulnak el, így a munkaerő hosszabb távú foglalkoztathatóságát az alapkészségek megerősítésével lehet elősegíteni (Kézdi 2007, Cörvers et al. 2010, Hanushek–Wössmann–Zhang 2011).

Magyar adatokon azt mutatták ki (Köllő 2006, Kézdi–Köllő–Varga 2008, Köllő 2009), hogy a volt szocialista országokban az írni-olvasni tudás és az alapkészségeket karbantartó

munkatapasztalat hiánya erősebben korlátozza az alacsony (legfeljebb szakiskolai) iskolai végzettségűek munkaerőpiaci részvételét, mint Nyugat-Európában. Ahogy arra több szerző is felhívja a figyelmet (Köllő 2006, Kézdi–Köllő–Varga 2008, Liskó 2008, Köllő 2009), a szakképzettek munkaerőpiaci esélyei szempontjából kulcsfontosságúak a tanulási készségek és az alkalmazkodóképesség. Ezek elsajátításához biztos alapkészségek, tehát írás-olvasási, számolási és szociális jártasságok szükségesek (Csapó 2008). A szakiskolai képzés egyik jelentős hátulütője az, hogy – szemben az érettségivel kombinált szakképzéssel – nem fordít kellő időt a későbbi továbbtanulást, átképzést megalapozó általános készségek fejlesztésére, ez pedig a végzettek hatalmas munkaerőpiaci hátrányához vezet (Kézdi–Köllő–Varga 2008, Hajdu et al. 2015). A szakismereti tárgyak dominanciája miatt a szakiskolák nem képesek ellátni a középiskolák egyes fontos funkcióit: alig járulnak hozzá az általános műveltség átadásához, a tanulási és gondolkodási képességek fejlesztéséhez és a személyiségfejlesztéshez (Csapó 2008). A tanulóképesség egyik legfontosabb meghatározója az írástudás (Csapó et al. 2006), azonban az alapkészségek fejlesztését elhanyagoló képzés következtében a szakiskolai végzettségűek ilyen típusú készségei rendkívül hiányosak. Ehhez nagy mértékben hozzájárul a szakiskolai beiskolázás szelektivitása (Csapó 2008, Varga 2009, Hermann 2013) és a nem megfelelő hátránykompenzáció (Varga 2009) is.

H2. hipotézis: a szakiskolát végzettek elhelyezkedési esélyeit növeli az idegennyelv-tudás (mely a közismereti tudás speciális eseteként fogható fel).

Az idegennyelv-tudás mint a humán tőke egyik kiemelkedően fontos része, az elmúlt néhány évtizedben egyre fokozódó figyelmet kapott a munkaerőpiaci vonatkozású szakirodalomban. A foglalkoztathatóságra gyakorolt hatása ugyanis jelentősen megnövekedett a globalizációval járó folyamatoknak köszönhetően – és ez a tendencia várhatóan a jövőben is folytatódik. A nemzetközi kommunikáció és a nemzetközi kereskedelem kiterjedése, valamint az információalapú termelés az egész világon a nyelvi készségek hangsúlyossá válásával és az idegennyelv-tudás iránti kereslet növekedésével jár (Isphording 2014).

Az idegennyelv-tudás munkaerőpiaci hatásának leggyakrabban kutatott területe a bevándorlók célországbeli nyelvtudására vonatkozik, a kutatók érdeklődése később terjedt ki a helyi, tehát nem bevándorló munkaerő idegennyelv-tudásának munkaerőpiaci hatására. Több tanulmány (Saiz–Zoido 2005, Lang–Siniver 2009, Stöhr 2013, Di Paolo–Tansel 2015) is kereseti előnyt mutatott ki az idegen nyelven beszélők körében. Donado (2014) 31 európai ország helyi lakosainak adatain alapuló eredményei szerint az idegennyelv-tudás (főként az angol és a német) pozitív hatást gyakorol a jövedelemre és csökkenti a munkanélküliség kockázatát.

Magyar adatokon kevés tanulmány vizsgálta az idegennyelv-tudás munkaerőpiaci státuszra gyakorolt hatását, és azok is inkább a felsőfokú végzettségűekre koncentrálnak. Galasi, Timár és Varga (2001) friss diplomások körében végzett kutatásukban kimutatták, hogy az angol, illetve a német nyelvtudás kereseti előnnyel járt a pályakezdő fiatalok számára. Galasi és Varga (2005) szintén felsőfokú végzettségű pályakezdők mintáján azt mutatta ki, hogy az angol nyelv ismerete növeli a vállalkozóvá válás és a továbbtanulás esélyét. Makó (2015) a szakiskolát vagy szakközépiskolát végzett pályakezdők mintáján azt találta, hogy azok a munkaerőpiacon megjelent pályakezdő szakképzettek, akik a magyarokon kívül más nyelven is meg tudták értetni magukat, nagyobb eséllyel voltak foglalkoztatottak, vagy tanultak tovább kilenc hónappal a végzés után, mint az egyéb tulajdonságaikban megegyező társaik.

H3. hipotézis: a szakiskolát végzettek elhelyezkedési esélyeit növeli, ha elkötelezettek az iskola és a tanulás iránt.

A fenti, viszonylag jól számszerűsíthető, objektív tényezők mellett puhább, szubjektív változók hatását is figyelembe vettem, mely dolgozatom egyik újdonságát jelenti a munkaerőpiaci kimeneteket vizsgáló szociológiai szakirodalomban.

Bourdieu kulturális reprodukciós elmélete (Bourdieu–Passeron 1970), a szegénység kultúrájának elmélete (Lewis 1966, Boudon 1981) és az iskolai ellenkultúra elmélete (Willis 1977, 2000) szerint a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokból származó fiatalok kevésbé elkötelezettek a tanulás iránt, mint középosztálybeli társaik, ez pedig gyengébb iskolai eredményekhez és rosszabb munkaerőpiaci helyzethez vezet.

Feltételezésem szerint az iskola és a tanulás iránti elkötelezettség (*student involvement, student engagement*) olyan attitűd-csoport, amely jelentősen befolyásolja a diákok iskolai teljesítményét és ezen keresztül, közvetve hat az elhelyezkedési esélyre. Ennek egyik lehetséges indikátora a tanórán kívüli iskolai tevékenységekben való részvétel (*extracurricular activities*), melynek a tanulók iskolai teljesítményére gyakorolt pozitív hatását több kutatás (pl. Eccles–Barber 1999, Wang–Shiveley 2009) is kimutatta. A felsőfokú oktatásra vonatkozóan Kuh és szerzőtársai (2008) megmutatták, hogy az iskola iránti elkötelezettség pozitív hatást gyakorol az első évfolyamos jegyekre és növeli a második évfolyamba lépés valószínűségét.

Indirekt megközelítéssel az iskola iránti elkötelezettség hiánya is megfigyelhető az iskolakerülés (*truancy*), tehát a rendszeres hiányzás mutatójának segítségével. Ennek hosszabb távú hatásait tekintve kimutatták (Hibbett et al. 1990), hogy az iskolakerülés együtt

jár a felnőttkori alacsonyabb státuszú foglalkozásokkal, kevésbé stabil karrier-mintázatokkal és a gyakoribb munkanélküliséggel.

H4. hipotézis: a szakiskolát végzettek elhelyezkedési esélyeit növeli, ha elkötelezettek tanult szakmájuk iránt.

Míg az iskola iránti elkötelezettség általános attitűd-típusnak mondható, mely a fiatalok egész életstílusára és döntéseire is hatással lehet, ennek konkrétabb, speciális esete a pályakezdőknek tanult szakmájukhoz fűződő viszonya.

Colley et al. (2003) esettanulmánya szerint a szakiskolai képzésnek nem az egyes készségek, gyakorlati tudnivalók és tudás elsajátítása (tanterv) a legfontosabb része, hanem az, ahogy a tanulás formálja és átalakítja a diákok identitását („rejtett tanterv”). A szakképzés sajátos kultúrája, tehát a szokások, értékek és elvárások alakítják ki a tanulók attitűdjét és egységesítik normáikat, értékeiket, így létrehozva a „szakképzési habitust” (*vocational habitus*). A foglalkozási szocializáció (*occupational socialisation*) során az adott munkaerőpiac-szegmensbe való belépésre készítik fel a tanulókat, akiknek meghatározott pszichológiai és viselkedésbeli jellemző-készlettel kell rendelkezniük ahhoz, hogy az adott munkaerőpiac igényeinek megfeleljenek.

A fentiek alapján arra következtethetünk, hogy mivel a szakképzés lényeges eleme a szakmai identitás kialakítása, azokból a diákokból lesznek a legjobb szakemberek, akik esetében az identitásformálás a legsikeresebb volt. Ehhez valószínűleg jelentősen hozzájárul, ha az adott diák érdeklődése, tehetsége, pszichológiai jellemzői és habitusa hozzásegítik őt tanult szakmája normáinak, kultúrájának elsajátításához, tehát ha érdekli, vonzza az adott szakma. Vélhetően azok a fiatal szakemberek, akik szakmájuk iránt elhivatottságot, elkötelezettséget éreznek, a képzés során jobban el tudják sajátítani a szakmai fogásokat és – érdeklődésüknek megfelelően – később is hajlamosabbak tudásukat bővíteni, frissíteni. Ebből következően feltételezhető, hogy a szakmájuk iránt elkötelezett fiatal szakképzettek magasabb minőségű munkát végeznek, illetve pályakezdőként lelkesedésükkel ki tudnak tenni az álláskereső közül, ezért irántuk magasabb lesz a munkaerőpiaci kereslet, mint azok iránt, akik érdeklődés nélkül, gépiesen végzik el ugyanazt a munkát.

2. Felhasznált módszerek

Dolgozatomban a kevert (kvantitatív és kvalitatív) módszertan „összetartó párhuzamos felépítésű” (*convergent parallel design*) altípusát alkalmaztam, tehát a kvantitatív és a kvalitatív adatgyűjtés és adatelemzés egymástól függetlenül zajlott és kiegészíti egymást (Király et al. 2014). A közismereti tudás (H1), az idegennyelv-tudás (H2), az iskola iránti elkötelezettség (H3), valamint a tanult szakma iránti elkötelezettség (H4) elhelyezkedési esélyre gyakorolt hatását kvantitatív, nagymintás empirikus elemzéssel vizsgáltam, a szakiskolák egyes minőségi jellemzőit pedig kvalitatív módszerrel, félig strukturált interjúkkal térképeztem fel.

2.1. Adatok

A H1 és H3 hipotézisek vizsgálatához felhasznált adatbázis a Társi-Educatio Életpálya-felméréséből származik. A panelvizsgálat 2006 ősze és 2012 között zajlott és 10.022 nyolcadik osztályos fiatal pályáját követte nyomon hat éven át, évi rendszerességgel. Az elemzés során csak a mind a hat évben válaszoló, szakiskolát végzett és a munkaerőpiaci státuszukra vonatkozó kérdésre érvényes választ adó megkérdezettek (1817 fő) adatait használtam fel. A panelkopás és a szakiskolából való lemorzsolódás hatását súlyozással korrigáltam.

A H2 és H4 hipotézisek tesztelésénél használt adatok a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara (MKIK) és az MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet (GVI) közös „Szakiskola” kutatási programja keretében zajlott adatfelvételekből származnak. A kutatás a szakképzett fiatalok munkaerőpiaci pályájának kezdetét vizsgálja 9 hónappal a szakiskola elvégzése után. Az elemzéshez a 2009-től 2012-ig tartó időszak, tehát négy adatfelvételi hullám összevont adatbázisát (*pooled data*) használtam. Az elemzés során csak a szakiskolát sikeresen elvégzett válaszadók (8598 fő) adatait használtam.

A dolgozatban felhasznált kvalitatív információk 11 vidéki, illetve budapesti szakiskolában végzett egy-másfél órás, félig strukturált személyes interjúkból származnak, melyeket 2015 áprilisától júniusig az MKIK GVI kutatása keretében végeztünk el. Az interjúalanyok a szakiskolák igazgatói és oktatói voltak (összesen 28 fő). A mintavétel a nem valószínűségi mintavételi eljárások két típusának kombinációja alapján történt. Nagyobb hangsúlyt helyeztünk a deviáns eset alapú mintavételi elvre, azaz több, viszonylag extrém eset került a mintánkba, emellett pedig figyelembe vettük a maximum variáció elvet is (Vicsek 2006),

tehát bizonyos kulcsjellemzők alapján eltérő esetek viszonylag széles skáláját próbáltuk bevonni a kutatásba.

2.2. Modellek

Mindkét adatbázis esetében kétféle többváltozós elemzést végeztem el. A szakiskolát végzettek almintáján multinomiális logisztikus regressziók segítségével tártam fel a részletes munkaerőpiaci státuszra (munkaerőpiaci szempontból aktívak, illetve inaktívak csoportjai) ható tényezőket, az elhelyezkedési (foglalkoztatottsági) esélyt pedig bináris logisztikus regressziókkal vizsgáltam meg a munkaerőpiaci szempontból aktív státuszúak almintáján.

Az Életpálya-adatbázison alapuló többváltozós modellekkel a közismereti tudás, illetve az iskola iránti elkötelezettség munkaerőpiaci státuszra gyakorolt hatását teszteltem. A munkaerőpiaci státuszra vonatkozó függő változót a válaszadók önbesorolása alapján definiáltam az utolsó vizsgálati évben (2012) megadott adatok alapján. A közismereti tudást egyrészt a nyolcadik osztályos kompetenciamérés szövegértés teszteredményeivel, másrészt a közismereti tantárgyak rendelkezésre álló érdemjegyeinek súlyozatlan számtani átlagával közelítettem. Az iskola iránti elkötelezettséget egy kompozit indikátorral jelenítettem meg, mely az Életpálya-adatbázis 3. hullámából (a legtöbb válaszadó ekkor 11. évfolyamra járt) származó, az iskolával, a tanárokkal és az osztályközösséggel kapcsolatos attitűdre vonatkozó kérdésekre adott válaszokból származik. Ezen fő magyarázó változók mellé több kontrollváltozót vontam be, ezek: nem, roma származás, az apa, illetve nem együtt élő apa (egyedülálló szülő) esetében az anya legmagasabb befejezett iskolai végzettsége, valamint egy mutató, mely arra vonatkozik, hogy a megkérdezettnek voltak-e saját könyvei 14 éves korában. A modell a kontextuális, azaz intézményi (iskolai) szintű hatások különválasztására (bővebben lásd: Fényes 2008) is kísérletet tesz, így egy iskolaszintű hozzáadott érték mutatót is szerepeltettem, melynek bevonását az indokolja, hogy a végzett diákok későbbi elhelyezkedési esélyeit az iskola minősége is befolyásolhatja.

A Szakiskola-adatbázison alapuló modellekkel az idegennyelv-tudás, valamint a szakma iránti elkötelezettség munkaerőpiaci státuszra gyakorolt hatását vizsgáltam meg. Az elemzés függő változója a válaszadók önbesorolás alapján definiált munkaerőpiaci státusza volt az adatfelvétel időpontjában, tehát 9 hónappal a szakiskolai végzés után. Az idegennyelv-tudás hatásának tesztelésére az adatbázisban szereplő, önbevalláson alapuló információt építettem be a többváltozós modellbe (a magyaron kívül van-e olyan nyelv, amin meg tudja magát értetni). A szakma iránti elkötelezettséget két magyarázó változóval közelítettem. Az első azt

mutatja, hogy a válaszadó később is szívesen foglalkozna-e tanult szakmájával, a második pedig egy kompozit index, melyet négy olyan változóból képeztem, melyek azt jelenítik meg, hogy a válaszadó mennyire ért egyet a szakmájának megítélésére vonatkozó különböző állításokkal. Ezeken felül kontrollváltozóként szerepeltettem a nemet, az apa iskolai végzettségét és munkaerőpiaci státuszát. A szakiskolai tanulmányok regionális szintű helyszínével a lokális munkaerőpiaci hatásokat (Ábrahám–Kertesi 1996, Köllő 1997, Fazekas 2000, Kertesi 2000, Kertesi–Varga 2005, Nemes Nagy–Németh 2005, Lőcsei 2010) jelenítettem meg. Az általános iskolai és szakiskolai tanulmányi átlag bevonása H1 hipotézisem tesztelésének kiegészítéseként fogható fel. Ezen felül a modellekben szerepelt a gyakorlati képzés helyszíne (Horn 2014a, 2014b), a tanult szakma szakmacsoportja és a szakmaszerzés időpontja (végzés éve) is.

3. Eredmények

3.1. Közismereti tudás

A multinomiális logisztikus regressziók eredményei szerint a nyolcadik osztályos szövegértés kompetencia-pontszám enyhe negatív hatást gyakorol mind a foglalkoztatottságra, mind a munkanélküliségre, mind pedig az egyéb inaktív státuszra a továbbtanulással szemben. A képességszintek szerinti vizsgálat azt mutatja, hogy az elégtelen (0-1. szintű) szövegértési készségekkel rendelkezőkhöz képest a legalább elégséges (2.) képességszintű fiatalok átlagosan 30 százalékkal kisebb eséllyel dolgoztak, mint tanultak, valamint 40 százalékkal kisebb eséllyel voltak egyéb inaktív státuszúak, mint tanulók.

Az eredmények szerint a közismereti átlag növekedése szignifikánsan csökkenti a munkanélkülivé, illetve az egyéb inaktívvá válás esélyét a továbbtanulással szemben, minden egyéb tényezőt változatlan szinten tartva.

Ezután a közismereti tudás elhelyezkedési esélyre (tehát a foglalkoztatottságra) gyakorolt hatását bináris logisztikus regressziók segítségével vizsgáltam meg a munkaerőpiaci szempontból aktív válaszadók almintáján. Az eredmények azt mutatják, hogy a nyolcadik osztályos szövegértés kompetencia-pontszám a munkaerőpiacra belépett szakiskolát végzettek között nem gyakorol szignifikáns hatást az elhelyezkedési esélyre. (Sem a folytonos kompetencia-pontszámok, sem a képességszintek szerinti vizsgálat nem mutatott szignifikáns hatást.) Az eredmények szerint a közismereti átlag növekedése a munkaerőpiacon megjelenő

szakiskolát végzettek között szignifikánsan növeli a foglalkoztatottság esélyét a munkanélkülivé válással szemben, ha minden más tényező hatását azonos szinten tartjuk.

Tehát az eredmények alapján elmondható, hogy a nyolcadik osztályos kompetencia-pontszám a továbbtanulásra pozitív hatást gyakorol, de a foglalkoztatottságra – legalábbis rövid távon – nincs szignifikáns hatása. Lehetséges, hogy a nyolcadik osztályos mérés időben túl távol esik a munkaerőpiacra lépéstől, és a tizedik évfolyamos kompetenciaeredmény esetében már kimutatható lenne a hatás. A közismereti jegyek hatása a foglalkoztatottságra több modell esetében is pozitív és szignifikáns hatást mutat. A mutató tanári szubjektivitás miatti zajossága miatt ez nem egyértelmű eredmény, de inkább megerősíti, mint cáfolja H1 hipotézisemet, így annak elvetése semmiképpen nem indokolt.

Ha feltesszük, hogy a közismereti osztályzatoknak legalábbis van olyan komponense, amely a közismereti tudást mutatja, akkor az eredmények arra utalnak, hogy a szakiskolát végzettek csoportján belül is kimutatható, hogy a munkaerőpiacon aktívak közül a jobb közismereti tudással rendelkezők nagyobb eséllyel válnak foglalkoztatottá, mint gyengébb közismereti tudású társaik. Ez az eredmény illeszkedik a nemzetközi és hazai szakirodalomból ismert kutatási eredmények sorába (lásd pl. Cörvers et al. 2010, Weber–Falter 2011, Hanushek–Wössmann–Zhang 2011, Hanushek–Wössmann 2012, Stenberg–Westerlund 2014, magyar adatokon Köllő 2006, Kézdi 2007, Kézdi 2008, Kézdi–Köllő–Varga 2008, Liskó 2008, Köllő 2009). Az interjúk során szerzett tapasztalataim azonban azt mutatják, hogy a szakképzésben a szaktárgyak szerepe a meghatározó, és a diákokkal szembeni elvárások a közismereti tárgyakat illetően rendkívül alacsonyak. A felkeresett szakiskolák vezetői és oktatói közül sokan jelezték, hogy fontosnak tartják a közismereti tudás elsajátítását a szakiskolások esetében is, de ez a kíváncsi általában megmarad a szakmunka során használatos, egyszerű számítási és írás-olvasási ismeretek szintjén. A legtöbben egyáltalán nem veszik figyelembe az élethossziglani (akár munka közbeni) tanulásra való felkészítés szempontjait. Nagy problémát jelent az is, hogy a szakiskolába kerülő diákok jelentős része az általános iskolából magával hozott súlyos lemaradással és tanulási problémákkal küzd, melyek megoldásában a szakiskolák (tantervi és anyagi okokból) általában nem képesek segíteni. Sőt, a kutatási eredmények (Hermann 2013, Hajdu et al. 2015) szerint a szakiskola kevesebbet ad hozzá a tanulók matematikai és szövegértési készségeihez, mint a szakközépiskola, így a szakiskolák tovább rontanak az oda járók kezdeti lemaradásán. Ez pedig óriási akadályt gördít a tudás későbbi bővítése, a munka közbeni tanulás és az új igényekhez való alkalmazkodás elé, mely a szakiskolát végzettek súlyos munkaerőpiaci hátrányához vezet.

3.2. Iskola iránti elkötelezettség

Az iskola iránti elkötelezettség tekintetében a multinomiális logisztikus regressziós modellek nem mutattak ki szignifikáns hatást a továbbtanuláshoz képest sem a foglalkoztatottság, sem a munkanélküliség, sem pedig az egyéb inaktivitás tekintetében.

A bináris logisztikus regressziós modellek aktív almintán kimutatott eredményei szerint az iskola iránti elkötelezettség indexének egy ponttal (azaz 1 százalékkal) való emelkedése nagyon enyhe (1,016-szeres) pozitív hatást gyakorol a foglalkoztatottságra a munkanélküliséggel szemben. Emellett a medián feletti indexértékkel rendelkezőknek átlagosan 1,4-szer nagyobb az esélyük a foglalkoztatottságra, mint a munkanélküliségre.

Az adatok alapján tehát valószínűsíthető, hogy az iskola iránti elkötelezettség javítja a munkaerőpiacon megjelenő szakiskolát végzettek elhelyezkedési esélyét, mely eredmény megerősíti H3 hipotézisemet és illeszkedik a kevészámú rendelkezésre álló szakirodalomban (Hibbett et al. 1990, Eccles–Barber 1999, Kuh et al. 2008, Wang–Shiveley 2009) megjelenő eredményekhez, valamint kiegészíti azokat. Az iskola iránti elkötelezettség egyrészt valószínűsíti az iskolai sikereket és a jobb tanulmányi teljesítményt, másrészt a munkához való komolyabb, felelősségteljesebb hozzáállást is jelezheti. Ezek az eredmények rámutatnak, hogy az iskola és a tanulás iránti elkötelezettség nem csak az iskolatípusok közötti szelekción keresztül, hanem a szakiskolát végzettek csoportján belül is hatással lehet az elhelyezkedési esélyekre. Az eredmény fontosságát aláhúzza, hogy az interjú tapasztalataim szerint sejthető, hogy a szakiskolások körében az iskola iránti elkötelezettség általánosságban véve alacsony szintű, ugyanis a felkeresett szakiskolák többségében az iskolakerülés gyakori és jelentős probléma, valamint az oktatók a diákok motivátlanságára is több helyen felhívták a figyelmemet.

3.3. Idegennyelv-tudás

Az idegennyelv-tudás munkaerőpiaci státuszra gyakorolt hatását először multinomiális logisztikus regresszióval vizsgáltam meg a szakiskolás almintán. Az eredmények szerint az idegennyelv-tudás átlagosan 30 százalékkal csökkenti a foglalkoztatottság esélyét a továbbtanulással szemben, a munkanélküliségét pedig több, mint 40 százalékkal mérsékli. Ez az eredmény összhangban van Galasi és Varga (2005) eredményeivel, melyek szerint a felsőfokú végzettségű pályakezdők között az angolul beszélőknek nagyobb esélyük volt a

vállalkozóvá válásra és a továbbtanulásra, viszont kisebb valószínűséggel váltak foglalkoztatottá, vagy munkanélkülivé.

Az aktív almintán futtatott bináris logisztikus regressziós modellek eredményei szerint az idegennyelv-tudás elhelyezkedési esélyre gyakorolt hatása minden modellben pozitív és 1 százalékos szinten szignifikáns, mely alátámasztja H2 hipotézisemet. A regressziós modellek azt mutatják, hogy azok a munkaerőpiacon megjelenő, szakiskolát végzett pályakezdők, akik a magyaron kívül más nyelven is meg tudják értetni magukat, átlagosan 1,2-1,3-szer nagyobb eséllyel találtak munkát a végzéstől számított 9 hónap alatt, mint az egyéb tulajdonságaikban megegyező társaik. A hatást a kontrollváltozók bevonása nem módosította jelentősen. Eredményem összhangban van Donado (2014) tapasztalataival, melyek szerint az idegennyelv-tudás csökkenti a munkanélküliség kockázatát.

3.4. Szakma iránti elkötelezettség

A részletes munkaerőpiaci státuszra gyakorolt hatást multinomiális logisztikus regresszióval vizsgáltam meg a szakiskolás almintán, melynek eredményei szerint a magas szakma iránti elkötelezettséggel jellemezhető válaszadóknak *ceteris paribus* átlagosan 1,14-szor nagyobb esélyük volt a foglalkoztatottságra a továbbtanulással szemben, mint alacsony indexértékű társaiknak. A munkanélküliség esélyét a továbbtanulással szemben pedig átlagosan 20 százalékkal csökkenti a szakma iránti elkötelezettség, ha a többi tényezőt változatlan szinten tartjuk.

Az aktív almintán futtatott bináris logisztikus regressziók eredményei azt mutatják, hogy a 9 hónapja a munkaerőpiacon levő, szakiskolát végzett pályakezdők között az a tény, hogy valaki később is szívesen foglalkozna szakmájával, önmagában 1,6-1,8-szeresére növeli az elhelyezkedés esélyét. Ez a hatás nem változott meg jelentősen attól, hogy a modellbe az alapvető háttérváltozók mellé bevontam az egyéb kontrollváltozókat (iskolai teljesítmény, gyakorlati képzés helyszíne, szakmacsoport, végzés éve) is. Az érdeklődési körnek megfelelő szakmaválasztás hatása minden modellben pozitív és 1 százalékos szinten szignifikáns, tehát a szakma iránti elkötelezettség valószínűsíthetően növeli a foglalkoztatottság esélyét a munkanélküliséggel szemben, mely megerősíti H4 hipotézisemet és összhangban van Colley et al. (2003) esettanulmányának eredményeivel.

¹ Magas szakma iránti elkötelezettséggel jellemeztem azokat, akik esetében a kompozit index értéke legalább 15 pont a maximális 20-ból.

A szakma iránti elkötelezettség összevont indexét tartalmazó modellekből látható, hogy a magas indexértékkel jellemezhető, szakiskolát végzett, a munkaerőpiacon megjelenő fiatalok 1,4-1,5-szer nagyobb eséllyel voltak foglalkoztatottak a kérdezéskor, mint az alacsony indexértékű válaszadók. A kompozit index elhelyezkedési esélyre gyakorolt hatása minden modellben 1 százalékos szinten szignifikáns és csak nagyon enyhén gyengült az egyéb kontrollváltozók bevonásával. A változó folytonos verziója minden modell-verzió esetén enyhén pozitív (1,065-1,085-szeres), 1 százalékos szinten szignifikáns hatást mutatott. Tehát elmondható, hogy a szakiskolát végzettek között a magas fokú szakma iránti elkötelezettséggel jellemezhető fiatalok 9 hónapon belüli elhelyezkedési esélye nagyobb, mint az alacsony elkötelezettséggel jellemezhető társaiké. Ez az eredmény szintén megerősíti H4 hipotézisemet.

A fenti eredmények értelmezésénél azonban mindenképpen óvatosan kell eljárni, mivel a Szakiskola-adatbázis esetén az adatfelvétel jellemzőiből fakadóan felmerülhet a retrospektív válaszok problémája (endogenitás). Feltehető ugyanis, hogy a fent kimutatott hatás egy részét az endogenitásból fakadó torzítás okozza, azaz a szakma iránti elkötelezettség mutatói torzítottak lehetnek a későbbi munkaerőpiaci sikeresség szerint. Azonban azt is feltételezhetjük, hogy a teljes hatás nem csupán a torzítottságból fakad, így a valódi hatás, bár az itt kimutatottnál gyengébb lehet, feltehetőleg létezik és iránya vélhetően pozitív. Így a fenti eredmények alapján nem tudjuk teljes bizonyossággal elfogadni a H4 hipotézist, de elvetni sem. Az eredmények arra mindenképpen felhívják a figyelmet, hogy a szakma iránti elkötelezettség fontos, további elemzésre érdemes tényező, melyet olyan pályakövetéses kutatással lehetne vizsgálni, melynek első kérdezési hulláma a végzés előtt álló szakiskolás tanulókról gyűjt adatokat, később pedig követi munkaerőpiaci pályafutásukat.

Az eredmények szerint tehát a szakma iránti elkötelezettség, azaz az érdeklődési körnek megfelelő szakmaválasztás, illetve a szakma iránti pozitív attitűd vélhetően elősegíti a szakiskolát végzettek elhelyezkedését. Ez arra utal, hogy a „puha”, pszichológiai tényezők, mint például a belső elköteleződés a szociológiai vizsgálatok szempontjából is jelentős magyarázó erővel bírhatnak, így további kutatásra érdemesek. Az eredmények rámutatnak a pályaválasztás, azaz az általános iskola utáni pályaaorientáció fontosságára, melynek jelentőségét megerősítik az interjúim tapasztalatai is. Ezekből az derült ki, hogy a szakiskolai diákok körében jelentős probléma a motiválatlanság, ami tanulási nehézségekhez, magatartászavarokhoz, iskolai kudarcokhoz és végül lemorzsolódáshoz is vezethet. Bár a motiváció alapjai a kisgyermekkor szocializáció során alakulnak ki, a megfelelő

szakmaválasztás is jelentős mértékben hozzájárulhat, melyhez sok segítséget adhat a megfelelő pályaorientációs tanácsadás.

3.5. Az interjúk tapasztalatai

A szakiskolákban folytatott interjúk tapasztalataiból arra következtethetünk, hogy a szakiskolákban országszerte nagy koncentrációban lehet megtalálni a jelentős tanulási nehézségekkel küzdő, rendkívül gyenge írás-olvasási és számolási képességekkel rendelkező fiatalokat. Családi hátterük jellemzően problematikus, nagy arányban származnak mélyszegénységből, vagy egyéb okokból kifolyólag hátrányos helyzetűek. A legsúlyosabb helyzetben levők életét a nélkülözés, rendszeres éhezés, komfort nélküli lakóhely, az alapvető higiéniai feltételek és ismeretek teljes hiánya jellemzi.

A legjobb anyagi helyzetű iskolák felújított termekkel, tágas és vidáman díszített folyosókkal, remek színvonalú tanműhelyekkel és korszerű eszközparkkal dicsekedhetnek, de ez lehet a ritkább. A másik végletet jelentik az iskolának alkalmatlan, folyosó nélküli, rossz állapotban levő, salétromos, kifejezetten egészségtelen épületek.

A szakiskolai oktatók körében a közismereti oktatás fontosságának megítélése általában megmarad a szakmunka során használatos, legegyszerűbb számítási és írás-olvasási ismeretek szintjén, az oktatásban a szakismeretek átadása a meghatározó és a közismereti tárgyakat tekintve rendkívül alacsonyak az elvárások. Ebből pedig az következik, hogy a szakiskolákat tömegesen hagyják el az írni-olvasni alig tudó (Köllő 2011), a jövőbeli tovább- vagy átképzésre alkalmatlan (Köllő 2006, Csapó 2008, Kézdi–Köllő–Varga 2008, Liskó 2008, Köllő 2009) szakmunkás végzettségűek.

A magas munkanélküliséggel jellemezhető térségekben a végzetteknek a közfoglalkoztatáson kívül gyakorlatilag semmilyen kilátásuk nincs az elhelyezkedésre, a jobb helyzetben levő régiókban, a nagyvárosokban és bizonyos szakmacsoportokban viszont magas a saját szakmában elhelyezkedők aránya. Egyes nagyobb városokban a szakiskolákkal együttműködő helyi multinacionális nagyvállalatok a saját igényeikre specializált szakmai gyakorlatot biztosítanak az iskola diákjainak, akik gyakran a termelésbe is bekapcsolódhatnak, és ezek a cégek a tanulóknak automatikusan hosszú távú munkalehetőséget ajánlanak a végzés után. Ennek előnye a biztos munkalehetőség, hátránya viszont a túlzott specializáció, mely beszűkítheti a szakiskolát végzett fiatalok adott vállalaton kívüli munkalehetőségeit.

Az interjúk tapasztalatai szerint a felkeresett iskolák közül – az épületek minősége és felszereltsége alapján – a legrosszabb anyagi helyzetűek az észak-magyarországi falvakban voltak megtalálhatók, de a legfejlettebb központi régióban és a fővárosban is talákoztunk ilyenekkel. Feltételezhetjük, hogy mind a gazdaságilag fejlettebb, mind pedig az elmaradottabb régiókra igaz, hogy a szakiskolákban sokkal gyakrabban lehet anyagi nehézségekkel találkozni, mint az érettségit adó középiskolákban – akár a diákok családi hátterét, akár az iskolák finanszírozottságát tekintve. Ez jelentős esélyegyenlőségi problémákat vet fel, mivel a munkanélküliségből és a szegénységből való kiemelkedés leginkább az oktatáson keresztül lenne megvalósítható (Card 1999, OECD 2015, OECD 2016, magyar adatokon pl. Kézdi 2004, Kertesi–Varga 2005, Köllő 2006, Kézdi–Köllő–Varga 2008, Köllő 2008, Köllő 2009). A szakiskolák anyagi ellehetetlenítése, vagy legalábbis súlyosan hátrányos helyzetbe hozatala azzal jár, hogy a szegénység által legsúlyosabban érintett (alacsony iskolai végzettségű, munkanélküli, roma) családok gyermekei még kevesebb eséllyel lesznek sikeresek a gyorsan változó munkaerőpiacon, mint szüleik a rendszerváltás előtti, sokkal stabilabb munkaerőpiaci viszonyokkal jellemezhető korszakban. Így a jövőben a legelesettebb rétegek hátrányos helyzetének újratermelődése és további romlása várható.

3.6. Következtetések

Dolgozatom eredményei alapján a szakiskolát végzettek csoportján belül is valószínűsíthetjük, hogy a közismereti tudás és az idegennyelv-tudás pozitív hatást gyakorol a foglalkoztatottságra. Ez ellentmond azon vélekedéseknek, melyek szerint (1) a szakmunkásoknak kizárólag szakismeretre van szükségük a munkapiacon való boldoguláshoz és (2) a szakiskolát végzettek homogén csoportot alkotnak a társadalomban. A disszertáció másik fontos eredménye, hogy a szakiskolát végzettek körében kimutatta az iskola és a tanult szakma iránti elkötelezettség elhelyezkedési esélyre gyakorolt pozitív hatását. Ezek a szubjektív szempontok új, további kutatásra érdemes megközelítést jelentenek a szociológiai szakirodalomban.

A disszertáció eredményei tehát egyrészt megmutatták, hogy a szakiskolákban az alacsonyan képzett, csak az egyszerű szakmunkát elvégezni képes munkaerő kibocsátása helyett a szakmájuk iránt elhivatott, ismereteik bővítésére képes szakembereket lenne érdemes képezni. Azoknak van ugyanis hosszabb távon is jövőjük a munkaerőpiacon, akik képesek alkalmazkodni a technológiai és munkaszervezési változásokhoz és ehhez kellőképpen

motiváltak, érdeklődőek és megfelelő tanulási és alapkészségekkel bírnak. Másrészt az is kiderült az elemzésből, hogy sem a szakiskolák, sem a szakiskolát végzett pályakezdők nem alkotnak homogén csoportot. A szakiskolásokat munkaerőpiaci szempontból világosan megkülönbözteti egymástól tudásuk, motiváltságuk és elkötelezettségük. Emellett az iskolák heterogenitása felhívja a figyelmet az intézményre szabott, egyedi bánásmód fontosságára.

3.7. További kutatási irányok

Jelen elemzésben a korábbi, „2+2 éves” rendszerben végzett szakiskolások munkaerőpiaci helyzetére ható tényezőket volt lehetőségem vizsgálni. 2013 óta azonban az oktatás és főként a szakképzés mélyreható változásokon ment keresztül. Ezek keretében a tankötelezettségi korhatárt 18-ról 16 évre szállították le, a 2+2 éves képzés helyett 3 éves szakiskolai képzést vezettek be és a közismereti oktatás szerepét radikálisan csökkentették: a szakiskolákban jelenleg a szaktárgyak dominanciája mellett a közismereti oktatás súlya mindössze az időkeret egyharmadát teszi ki. Ezenkívül interjús vizsgálatom idején a legtöbb szakiskola fenntartója a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ (KLIK) volt, de 2015 nyarától a legtöbbjük átkerült a Nemzetgazdasági Minisztérium fenntartásába. Így tehát érdemes lenne folytatni a kutatást, és az elhelyezkedési esélyt befolyásoló tényezők hatását az új rendszerben is megvizsgálni.

Kutatásom korlátai között fontos megemlíteni a rendelkezésre álló adatbázisokból fakadó problémákat. Az Életpálya-adatbázisban túl kevés szakiskolát végzett fiatal adatai szerepelnek, és közülük kevesen képezik a munkaerő-kínálat részét. Így az elemzésbe bevont, viszonylag alacsony esetszám a többváltozós elemzésekben növeli a véletlen hatások szerepét. A Szakiskola-adatbázissal kapcsolatos fő módszertani probléma abban áll, hogy mivel keresztmetszeti adatfelvételekből származik, az elemzésnél felmerül a retrospektív válaszok problémája (endogenitás), így a szakma iránti elkötelezettség mutatói torzítottak lehetnek.

Továbbá elemzésemben a munkaerőpiaci kimenetel mindössze egy időpontban megfigyelt munkaerőpiaci státuszként jelenik meg. Megfelelő esetszámmal bíró adatbázison ennél jóval átfogóbb, komplex megközelítésű vizsgálat is lehetséges lenne. Az elhelyezkedni tudók esetében érdemes lenne megvizsgálni a foglalkoztatottság egyes ismérveit is, mint például a bérszint, a teljes- vagy részmunkaidős állás, a határozott vagy határozatlan idejű munkaszerződés, az alkalmi munka, illetve a közmunka, valamint a szakmunkásként, vagy szakismeretet nem igénylő munkakörben (betanított vagy segédmunkásként) való elhelyezkedés.

Ezenfelül elemzésemben csak a munkaerőpiacra lépés utáni első éveket volt módomban vizsgálni, holott a szakirodalomból (Cörvers et al. 2010, Hanushek–Wössmann–Zhang 2011, Weber–Falter 2011) látható, hogy az általános készségek leginkább hosszú távon fejtik ki a foglalkoztathatóságra gyakorolt pozitív hatásukat.

A fentiek tekintetbe vételével kutatási kérdéseim beható jövőbeli vizsgálatához egy, kifejezetten a szakiskolás tanulókra koncentrálnó pályakövetéses kutatás lenne az ideális. Ennek első kérdezési hullámában a végzés előtt álló tanulókat kellene felkeresni. A szakmák és területi megoszlás szerint reprezentatív mintába kerülő diákokat (kb. 5000-6000 főt) önkitöltős kérdőívek segítségével, a szakiskolákban kellene megkérdezni családi háttérükről, általános iskolai előtörténetükről, szakiskolai eredményeikről, szakmájukkal kapcsolatos attitűdjükről és terveikről. Ezután évi rendszerességgel, legalább 4-5 éven át, telefonos kérdezés segítségével lenne célszerű követni a válaszadók pályafutását részletes, havi bontású, a munkaerőpiaci helyzetükre vonatkozó adatok (pl. keresetek, foglalkoztatottság ismérvei) gyűjtésével. Ez lehetővé tenné a szakiskolát végzett pályakezdekők életpályájának részletesebb megismerését, beleértve olyan munkaerőpiaci eseményeket is, mint például a tanult szakmában vagy attól eltérő munkakörben való elhelyezkedés, a munkanélküliség időszakai, a továbbképzésen vagy átképzésen való részvétel, vagy a külföldi munkavállalás.

4. Hivatkozások

- Ábrahám Árpád – Kertesi Gábor (1996): A munkanélküliség regionális egyenlőtlenségei Magyarországon 1990 és 1995 között. A foglalkoztatási diszkrimináció és az emberi tőke váltakozó szerepe. Közgazdasági Szemle, XLIII. évf. 7-8. sz., pp. 653–681
- Autor, D. H. – Levy, F. – Murnare, R. J. (2003): The Skill Content of Recent Technological Change: An Empirical Exploration. Quarterly Journal of Economics, 118(4), November 2003
- Becker, G. S. (1964): Human capital. NBER and Columbia University Press, New York
- Boudon, R. (1981): The Logic of Social Action. Routledge & Kegan Paul, London
- Bourdieu, P. – Passeron, J-C. (1990): Reproduction in Education, Society, and Culture. Sage Publications
- Card, D. (1999): The Causal Effect of Education on Earnings. In: Ashenfelter, O. – Card, D. (eds.): Handbook of Labor Economics, vol. 5, pp. 1801-1863. North-Holland, New York.
- Cedefop (2012): From education to working life. The labour market outcomes of vocational education and training. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012 (DOI: 10.2801/92129)
- Colley, H. – James, D. – Diment, K. – Tedder, M. (2003): Learning as becoming in vocational education and training: class, gender and the role of vocational habitus. Journal of Vocational Education & Training, 55 (4). pp. 471-498.
- Cörvers, F. – Heijke, H. – Kriechel, B. – Pfeifer, H. (2010): High and steady or low and rising? Vocational versus general education in life-cycle earnings. Investigaciones de Economía de la Educación, 2010, vol. 5, pp 931-948.
- Csapó Benő – Fazekas Károly – Kertesi Gábor – Köllő János –Varga Júlia (2006): A foglalkoztatás növelése nem lehetséges a közoktatás átfogó megújítása nélkül. Élet és Irodalom, 2006. november 17.
- Csapó Benő (2008): A közoktatás második szakasza és az érettségi vizsga. In: Fazekas K. – Köllő J. – Varga J. (szerk.): Zöld könyv a közoktatás megújításáért. Ecostat Kiadó, Budapest
- Di Paolo, A. – Tansel, A. (2015): Returns to Foreign Language Skills in a Developing Country: The Case of Turkey. Journal of Development Studies, 51(4), pp. 407-421
- Donado, A. (2014): Foreign Languages and their Impact on Income and Unemployment. Beiträge zur Jahrestagung des Vereins für Socialpolitik 2014: Evidenzbasierte Wirtschaftspolitik - Session: Norms and Culture, No. F10-V3
- Eccles, J. S. – Barber, B. L. (1999): Student Council, Volunteering, Basketball, or Marching Band. What Kind of Extracurricular Involvement Matters? Journal of Adolescent Research, January 1999, vol. 14, no. 1, pp. 10-43. doi: 10.1177/0743558499141003
- Fazekas Károly (2000): A külföldi működőtőke-beáramlás hatása a munkaerőpiac regionális különbségeire Magyarországon. Magyar Tudomány, 45. évf. 7. sz., pp. 823-840
- Fehérvári Anikó (2013): Szakiskolások rekrutációja. Educatio 2013/4. szám

- Fényes Hajnalka (2008): Kontextuális hatások a középiskolások eredményességére. Szociológiai Szemle, 18. 3. sz. 3-31.
- Galasi Péter – Timár János – Varga Júlia (2001): Pályakezdő diplomások a munkaerőpiacon. In: Semjén András (szerk.) Oktatás és munkaerőpiaci érvényesülés. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, Budapest
- Galasi Péter – Varga Júlia (2005): Munkaerőpiac és oktatás. MTA KTI, Budapest.
- Hajdu Tamás – Hermann Zoltán – Horn Dániel – Kertesi Gábor – Kézdi Gábor – Köllő János – Varga Júlia (2015): Az érettségi védelmében. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP – 2015/1. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet és Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék, Budapest.
<http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1501.pdf>
- Hanushek, E.A. – Wössmann, L. – Zhang, L. (2011): General Education, Vocational Education, and Labour-Market Outcomes over the Life-Cycle. IZA, Institute for the Study of Labour. IZA discussion paper; No 6083. <http://ftp.iza.org/dp6083.pdf>
- Hanushek, E.A. – Wössmann, L. (2012): The economic benefit of educational reform in the European Union. *CESifo economic studies*, March 2012, Vol. 58, No 1, pp. 73-109. <http://dx.doi.org/10.1093/cesifo/ifr032>
- Hermann Zoltán (2013): Are you on the right track? The effect of educational tracks on student achievement in upper-secondary education in Hungary. Budapest Working Papers on the Labour Market No. 2013/16, Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences and Department of Human Resources, Budapest University of Economics, Budapest
- Hibbett, A. – Fogelman, K. – Manor, O. (1990): Occupational outcomes of truancy. *British Journal of Educational Psychology*, Volume 60, Issue 1, pages 23–36, February 1990. DOI: 10.1111/j.2044-8279.1990.tb00919.x
- Horn Dániel (2014a): A tanoncképzés rövidtávú munkaerőpiaci hatásai. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek, BWP – 2014/2. MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet és Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék, Budapest.
- Horn Dániel (2014b): A szakiskolai tanoncképzés rövid távú munkaerő-piaci hatásai. *Közgazdasági Szemle*, LXI. évf., 2014. szeptember
- Isphording, I. E. (2014): Language and Labor Market Success. IZA Discussion Paper No. 8572, Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit
- Kertesi Gábor – Kézdi Gábor (2010): Iskolázatlan szülők gyermekei és roma fiatalok a középiskolában. Beszámoló az Educatio Életpálya-felmérésének 2006 és 2009 közötti hullámaiból. In: Kolosi Tamás-Tóth István György (szerk.): Társadalmi riport 2010. Társaság, Budapest
- Kertesi Gábor – Köllő János (2001): A gazdasági átalakulás két szakasza és az emberi tőke ártérítékelődése Magyarországon. 1986-1999: A bérszerkezet átalakulása. In: Semjén András (szerk.): Oktatás és munkaerő-piaci érvényesülés. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Kertesi Gábor – Varga Júlia (2005): Foglalkoztatás és iskolázottság Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, LII. évf., 7–8. sz., 2005. július–augusztus, 633–662. o.

- Kertesi Gábor (2000): Ingázás a falusi Magyarországon. Egy megoldatlan probléma. Közgazdasági Szemle, XLVII. évf., 2000. október (775–798. o.)
- Kézdi Gábor – Köllő János – Varga Júlia (2008): Az érettségit nem adó szakmunkásképzés válságtünetei. In: Fazekas Károly és Köllő János (Szerk.) Munkaerőpiaci tükrök 2008. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Országos Foglalkoztatási Alapítvány, Budapest, 87-136. http://econ.core.hu/file/download/mt_2008_hun/egyben.pdf
- Kézdi Gábor (2004): Iskolázottság és keresetek. In: Fazekas Károly és Varga Júlia (szerk.) Munkaerőpiaci tükrök 2004. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest <http://econ.core.hu/doc/mt/2004/hun/Kozelkep.pdf>
- Kézdi Gábor (2007): A szakképzés munkaerő-piaci értékének és struktúrájának változása Magyarországon a rendszerváltás előtt és után. OKA Háttér tanulmány, Budapest.
- Kézdi Gábor (2008): Nem csupán a rendszerváltás következménye. A szakiskolai képzés hanyatló hozadékai mögött álló okok Magyarországon. In: Fazekas K. (szerk.): Közoktatás, iskolai tudás és munkaerőpiaci siker. KTI Könyvek 9. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 2008. 73-96. old. <http://econ.core.hu/file/download/ktik9/lepeskenyszer.pdf>
- Király Gábor – Dén-Nagy Ildikó – Géring Zsuzsanna – Nagy Beáta (2014): Kevert módszertani megközelítések. Elméleti és módszertani alapok. Kultúra és közösség. 5. évf. 2. sz.
- Koszó Zoltán – Semjén András – Tóth Ágnes – Tóth István János (2007): Szakmastruktúra- és szakmatartalom-változások a gazdasági fejlődés tükrében. MKIK GVI, Budapest http://www.gvi.hu/data/papers/KF_2007_2_szakmastruktura_071106.pdf
- Köllő János (1997): A napi ingázás feltételei és a helyi munkanélküliség Magyarországon: számítások és számpéldák. Esély, 2. sz., 33-61
- Köllő János (2006): Workplace Literacy Requirements and Unskilled Employment in East-Central and Western Europe: Evidence from the International Adult Literacy Survey (IALS). Budapest Working Papers On The Labour Market, No. 2006/7, Institute of Economics, Centre for Economic and Regional Studies, Hungarian Academy of Sciences and Department of Human Resources, Budapest University of Economics, Budapest
- Köllő János (2008): Foglalkoztatáspolitikai eszközök az oktatási reformok sikerének előmozdítására. In: Fazekas K. – Köllő J. – Varga J. (szerk.): Zöld könyv a közoktatás megújításáért. Ecostat Kiadó, Budapest
- Köllő János (2009): A pálya szélén. Iskolázatlan munkanélküliek a poszt szocialista gazdaságban. Osiris, Budapest
- Köllő János (2011): Kudarcismétlő szakoktatás. Az úgynevezett szakmunkáshiánytól az úgynevezett duális képzésig. Élet és Irodalom, LV. évfolyam 20. szám, 2011. május 20.
- Kuh, G. D. – Cruce, T. M. – Shoup, R. – Kinzie, J. – Gonyea, R. M. (2008): Unmasking the Effects of Student Engagement on First-Year College Grades and Persistence. The Journal of Higher Education, Volume 79, Number 5, pp. 540-563
- Lang, K. – Siniver, E. (2009): The return to English in a non-English speaking country: Russian immigrants and native Israelis in Israel. The B.E. Journal of Economic Analysis and Policy. 9(1), pp. 1-30

- Lewis, O. (1966): The Culture of Poverty. Scientific American, Vol. 215, No. 4, October 1966
- Liskó Ilona (1997): Hátrányos helyzetű gyerekek a szakképző iskolákban. Educatio, 1997/I. szám, 60-73. old. http://www.hier.iif.hu/hu/educatio_reszletes.php?id=50
- Liskó Ilona (2008): Szakképzés és lemorzsolódás. In: Fazekas K. – Köllő J. – Varga J. (szerk.): Zöld könyv a közoktatás megújításáért. Ecostat Kiadó, Budapest
- Lőcsei Hajnalka (2010): A gazdasági világválság hatása a munkanélküliség területi egyenlőtlenségeire. In: Fazekas Károly – Molnár György (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör 2010 – Közelkép: A válság munkapiaci hatásai. MTA Közgazdaságtudományi Intézet – Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest
- Makó Ágnes (2015): A szakképzett pályakezdekők munkaerő-piaci helyzete és elhelyezkedési esélyei. Közgazdasági Szemle, LXII. évf., 2015. május
- Mincer, J. (1974): Progress in Human Capital Analyses of the Distribution of Earnings. National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 53
- Mincer, J. (1981): Human Capital and Economic Growth. National Bureau of Economic Research, Working Paper No. 803
- Nemes Nagy József – Németh Nándor (2005): Az átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezői. In: Fazekas Károly (szerk.): A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, pp. 75-137
- OECD (2015): Education at a Glance 2015. OECD Indicators, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2015-en>
- OECD (2016): Education at a Glance 2016. OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.187/eag-2016-en>
- Saiz, A. – Zoido, E. (2005): Listening to What the World Says: Bilingualism and Earnings in the United States. The Review of Economics and Statistics. 87 (3), pp. 523-538
- Schultz, T. W. (1961): Investment in Human Capital. The American Economic Review, Vol. 51, No. 1. (March 1961), pp. 1-17.
- Stenberg, A. – Westerlund, O. (2014): The Long-term Earnings Consequences of General vs. Specific Training of the Unemployed. IZA Discussion Paper No. 8668
- Stöhr, T. (2015): The Returns to Occupational Foreign Language Use: Evidence from Germany. Labour Economics, 32, pp. 86-98
- Varga Júlia (2009): Szakképzés, lemorzsolódás. Új Pedagógiai Szemle 2009. 10. sz.
- Vicsek Lilla (2006): Fókuszcsoporth. Osiris, Budapest
- Wang, J. – Shiveley, J. (2009): The Impact of Extra-curricular Activity on Student Academic Performance. Office of Institutional Research, California State University, Sacramento
- Weber, S. – Falter, J. (2011): General Education, Vocational Education, and Wage Growth over the Lifecycle <http://ssrn.com/abstract=1543906>
- Willis, P. (1977): Learning to labour: how working class kids get working class jobs. Aldershot: Coger
- Willis, P. (2000): A skacok (Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra). Új Mandátum Könyvkiadó és Max Weber Alapítvány, Budapest, 2000

5. A témakörrel kapcsolatos saját publikációk

Folyóiratcikkek

- Makó Ágnes – Hajdu Miklós – Tóth István János (2016): Szakiskolák, oktatás, szegénység – Egy interjú kutatás eredményei. *Esély*, 27. évf. 6. sz.
- Makó Ágnes (2015): A szakképzett pályakezdők munkaerő-piaci helyzete és elhelyezkedési esélyei. *Közgazdasági Szemle*, LXII. évfolyam, 2015. május
- Makó Ágnes – Hajdu Miklós (2014): Pályakezdő szakképzettek a munkaerőpiacon. *Szakképzési Szemle*, XXX. évfolyam 1. szám

Egyéb publikációk

Konferencia-előadások

- Makó Ágnes – Hajdu Miklós – Tóth István János (2016): Szakiskolák, oktatás, szegénység – Egy interjú kutatás eredményei. Magyar Szociológiai Társaság éves vándorgyűlése, Pécs, Zsolnay Negyed, 2016. október 20-21.
- Makó Ágnes (2013): A szakképzett pályakezdők munkaerő-piaci helyzete és elhelyezkedési esélyei. Magyar Közgazdaságtudományi Egyesület VII. éves konferenciája, Budapest, Közép-európai Egyetem, 2013. december 19-20.

Műhelytanulmányok

- Makó Ágnes – Hajdu Miklós – Tóth István János (2016): Szakiskolák, oktatás, szegénység - Egy interjú kutatás eredményei. MKIK GVI Kutatási Füzetek, 2016/3. MKIK GVI, Budapest.
- Makó Ágnes (2014): A szakképzett pályakezdők munkaerő-piaci helyzete és elhelyezkedési esélyei. MKIK GVI Kutatási Füzetek, 2014/1. MKIK GVI, Budapest.

Kutatási riportok

- Makó Ágnes – Nyíró Zsanna – Sturcz Anikó (2016): A pályakezdő szakmunkások munkaerő-piaci helyzete – 2016. MKIK GVI, Budapest.
- Makó Ágnes – Bárdits Anna – Nyíró Zsanna (2015): A pályakezdő szakmunkások munkaerő-piaci helyzete – 2015. MKIK GVI, Budapest.
- Makó Ágnes – Bárdits Anna – Nyíró Zsanna (2014): Általános iskolások pályaválasztása – 2014. MKIK GVI, Budapest.
- Makó Ágnes – Bárdits Anna (2014): A pályakezdő szakmunkások munkaerő-piaci helyzete – 2014. MKIK GVI, Budapest.

- Makó Ágnes – Bárdits Anna (2013): A pályakezdő szakmunkások munkaerő-piaci helyzete – 2013. MKIK GVI, Budapest.
- Makó Ágnes (2012): A pályakezdő szakmunkások munkaerő-piaci helyzete – 2012. MKIK GVI, Budapest.
- Makó Ágnes (2011): A pályakezdő szakmunkások munkaerő-piaci helyzete – 2011. MKIK GVI, Budapest.
- Makó Ágnes (2010): A pályakezdő szakmunkások munkaerő-piaci helyzete – 2010. MKIK GVI, Budapest.
- Makó Ágnes (2009): A pályakezdő szakmunkások munkaerő-piaci helyzete – 2009. MKIK GVI, Budapest.
- Fazekas Mihály – Tóth István János – Makó Ágnes (2009): Milyen szakmát válasszak? Szakiskolai szakmaválasztást támogató tájékoztató füzet. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, Budapest.
- Fazekas Mihály – Makó Ágnes (2008): A szakképző iskolát végzettek iránti kereslet várható alakulása. MKIK GVI, Budapest.